

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АВІАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Любов ПОМИТКІНА

« ____ » _____ 2023 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
за спеціальністю 053 «Психологія»**

Тема: «Сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у старших підлітків»

Виконавець: студент ПС-406 Кузнєцов Олексій Олександрович

Керівник: доктор психол. наук, професор Помиткіна Любов Віталіївна

Нормоконтролер: завідувач навчально-наукової лабораторії Загнойко А. О.

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Любов ПОМИТКІНА

«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Кузнєцова Олексія Олександровича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у старших підлітків», затверджена наказом ректора від 30.03.2023 р. 428/ст.

2. Термін виконання роботи: з 29 травня 2023 року по 25 червня 2023 року.

3. Вихідні дані до роботи: у дослідженні було застосовано психодіагностичні методики: тест «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича, методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна, опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдеміллера, В. Юстіцкіса, анкета. Вибірку склали 45 підлітків віком від 15 до 16 років.

4. Зміст пояснювальної записки: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів та загальних висновків. У першому розділі представлено аналіз наукових джерел щодо проблематики схильності до алкогольної залежності у підлітковому віці та її чинників. У другому розділі описано результати дослідження сімейних чинників схильності до залежної поведінки у підлітковому віці. У висновках викладено основні положення щодо отриманих результатів.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: 6 таблиць, 5 рисунків.

6. Календарний план-графік

№	Завдання	Термін виконання	Виконання
1	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження.	Лютий	
2	Формулювання мети, завдання дослідження. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником.	Лютий	
3	Написання та оформлення теоретичного розділу.	Березень	
4	Написання вступу, висновків. Уточнення плану кваліфікаційної роботи.	Березень	
5	Проведення емпіричного дослідження. Оформлення роботи. Подання керівнику.	Квітень	
6	Попередній захист кваліфікаційної роботи	За графіком	
7	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	Травень	
8	Подання остаточного варіанта на кафедру	Червень	
10	Захист кваліфікаційної роботи	За графіком	

8. Дата видачі завдання: «__» _____ 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Любов ПОМИТКІНА

Завдання прийняв до виконання _____ Олексій КУЗНЄЦОВ

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у старших підлітків» складає: 51 сторінка, 5 рисунків, 6 таблиць, 52 використаних джерела, 4 додатки.

Об'єкт: схильність до алкогольної залежності.

Предмет: сімейні чинники схильності до алкогольної залежності старших підлітків.

Мета: встановити сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у старших підлітків.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення; психодіагностичні методики: тест «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича, методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна, опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса, анкета. Методи математичної статистики: критерій Колмогорова-Смірнова для встановлення типу розподілу даних, коефіцієнт кореляції Пірсона для знаходження зв'язків між змінними, регресійний аналіз.

Встановлено, що основними сімейними чинниками схильності до алкогольної залежності є ігнорування дитини батьком, надмірні санкції з боку батька та сімейна напруженість. Можемо зробити висновок, що стиль виховання та атмосфера в сім'ї створюють ґрунт для формування у дитини схильності до алкогольної залежності.

Отримані результати можна використовувати з метою покращення стосунків у сім'ї та профілактики залежної поведінки у підлітковому віці.

СІМЕЙНІ СТОСУНКИ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, БАТЬКІВСЬКЕ СТАВЛЕННЯ, АЛКОГОЛЬНА ЗАЛЕЖНІСТЬ.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ЧИННИКІВ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ	9
1.1. Алкогольна залежність та причини її виникнення	9
1.2. Особливості схильності до алкогольної залежності у підлітковому віці	12
1.3. Сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у підлітків	15
Висновок до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ДО АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	20
2.1. Характеристика методичного забезпечення дослідження	20
2.2. Діагностика рівня схильності до алкогольної залежності та сімейних стосунків	24
2.3. Аналіз результатів дослідження, отриманих за допомогою математичної статистики.....	32
2.4. Практичні рекомендації щодо покращення сімейних стосунків та профілактики алкогольної залежності у підлітків	36
Висновок до розділу 2.....	40
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність. В Україні проблема алкогольної залежності у підлітковому віці стає однією з найважливіших, адже спостерігається зростання чисельності підлітків, які систематично вживають алкоголь, є тенденція до зниження віку першої спроби спиртного. Середній вік початку вживання алкоголю становить 13-14 років.

Взагалі алкогольна залежність у підлітковому віці містить серйозні загрози для психічного та фізичного здоров'я, викликає порушення функціонування органів та систем, психічні розлади різного ступеню тяжкості. Під впливом алкоголю підлітки можуть поводити себе неадекватно, агресивно та імпульсивно, скоювати злочини. Через швидке формування алкогольної залежності у підлітковому віці настає соціальна дезадаптація та особистісна деградація хворих.

Серед чинників формування алкогольної залежності у підлітків важливу роль відіграє сім'я. В наукових дослідженнях показано роль конфліктів та насильства в сім'ї, проблеми контролю поведінки підлітків, сімейної дезорганізації, недостатньої згуртованості сім'ї, підвищеного рівня стресу та тривоги, вживання алкоголю членами сім'ї, нечітких правил та непостійності санкцій щодо спиртних напоїв у генезі алкоголізму у підлітковому віці. Ряд авторів вказують такі сімейні фактори ризику алкоголізації: складна адаптація до розлучення та повторного шлюбу батьків, погані стосунки у сім'ї, незадовільний моніторинг з боку батьків; нечіткі сімейні правила, очікування та заохочення; хаотичний уклад сімейного життя, хронічна внутрішньосімейна напруга та розлад.

Важливе значення у боротьбі з підлітковим алкоголізмом мають заходи профілактики, спрямовані на інформування про згубну дію спиртних напоїв та гармонізацію особистісного розвитку підлітків. Також ефективним способом

уникнення спілкування з питущими однолітками є організація дозвілля, стимулювання інтересів та хобі, відвідування спортивних секцій.

Значну роль у формуванні правильного ставлення до алкоголю відіграють батьки, адже саме в сім'ї закладається підґрунтя здорового способу життя, формуються моральні та ціннісні настанови, виховується вміння протистояти впливу однолітків та відстоювати свою думку. Необхідно звертати увагу на стиль виховання та батьківське ставлення до дитини, адже у підлітковому віці надмірний контроль та суворе ставлення можуть спричинити реакцію протесту і підліток шукатиме розуміння в компанії однолітків, розслабляючись за допомогою спиртного. Психологічна підтримка з боку рідних, можливість бути почутим, отримати пораду у складній життєвій ситуації можуть стати підґрунтям благополуччя дитини.

Проблемою алкогольної залежності підлітків займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: Андреева Т., Короленко Ц. П., Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В., Ткач Б. М., Шеремет І., Філоненко Л. А., Ягодинський В. В., Clark D. B., Cooper M. L., Jeynes W. H., Kupennan S., Schlosser S.S., Mason A., Moon D.G., Jackson K.M., Windle M. та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень підліткового алкоголізму, проблема формування схильності до алкогольної залежності та її сімейні чинники розкрита недостатньо. Тому наше дослідження є актуальним та своєчасним.

Об'єкт: схильність до алкогольної залежності.

Предмет: сімейні чинники схильності до алкогольної залежності старших підлітків.

Мета: встановити сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у старших підлітків.

Завдання:

1. проаналізувати ступінь розробленості проблеми алкогольної залежності у підлітковому віці та її чинників;

2. діагностувати схильність до алкогольної залежності у старших підлітків;

3. встановити сімейні чинники схильності до алкогольної залежності;
4. розробити практичні рекомендації щодо гармонізації сімейних стосунків та профілактики алкогольної залежності у підлітковому віці.

Методи дослідження:

I. Теоретичні методи: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення інформації щодо сімейних чинників схильності до алкогольної залежності.

II. Психодіагностичні методики:

1. тест «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича;
2. методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна;
3. опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемїллера, В. Юстіцкіса;

4. анкета.

III. Методи математичної статистики: критерій Колмогорова-Смірнова для встановлення типу розподілу даних, коефіцієнт кореляції Пірсона для знаходження зв'язків між змінними, регресійний аналіз.

Практичне значення: отримані результати можна використовувати в роботі практичних психологів з метою покращення стосунків у сім'ї та профілактики залежної поведінки у підлітковому віці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ЧИННИКІВ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1.1. Алкогольна залежність та причини її виникнення

Алкогольна залежність є основним симптомом хронічного алкоголізму - хвороби, що виникає при систематичному вживанні спиртних напоїв у великих дозах. Залежність проявляється у нестримному компульсивному потягу до алкоголю, бажанні похмелитися зранку після вживання значних доз спиртного, формуванні особливого надцінного ставлення до алкоголю.

Сьогодні проблема вживання спиртних напоїв підлітками та молоддю є надзвичайно актуальною, адже за результатами ВООЗ Україна зайняла одне з перших місць за рівнем вживання спиртного неповнолітніми. Небезпека підліткового алкоголізму полягає у його швидкому формуванні, виникненні психічної та фізичної залежності, негативному впливі на всі органи та системи несформованого організму. Також під впливом спиртного підлітки схильні до делінквентних вчинків, в них швидко розвивається соціальна дезадаптація та деградація.

Центр громадського здоров'я МОЗ України наводить дані щодо статистики вживання спиртних напоїв підлітками 15-16 років, проведене в межах міжнародного дослідницького проекту *ESPAD* [52]. Встановлено, що 85,7% підлітків хоч раз вживали спиртне, а 46,3% - 10 і більше разів. Дівчата починають вживати алкоголь раніше за хлопців, а жителі міст вживають його частіше, ніж сільської місцевості. Серед причин вживання спиртного найчастіше підлітки вказували покращення настрою, вирішення внутрішніх проблем, отримання задоволення та схвалення інших.

Як зазначають українські дослідники Краснова О. І. та Плужнікова Т. В., у більшості підлітків початок вживання спиртних напоїв – це вік 12 років. Найбільш поширеними серед підлітків є слабоалкогольні напої (пиво, вино, газовані алкогольні напої, енергетики) [11].

Численні дослідження алкогольної залежності показують, що у більшості випадків алкоголізм 25-річних починає розвиватися ще задовго до настання 18 років. Чим раніше підліток долучається до вживання спиртного, тим більша ймовірність розвитку алкоголізму у старшому віці [2].

Харківський науковець Лобанов І. Ю. вказує на тенденцію до позитивної оцінки споживання алкоголю серед молоді, що є додатковим свідченням деформації їх системи інтересів та цінностей. Дослідження показало, що основним ефектом алкоголю для підлітків є тонізуючий, переважно він вживається з метою покращення настрою та оцінюється респондентами позитивно (44,2%) [16, с. 143].

І. В. Лисюк серед основних чинників зростання рівня вживання алкоголю виокремила наступні [15]:

1. інформаційний – значне збільшення за останні роки рекламної продукції, спрямованої на формування у споживачів зв'язку спиртних напоїв з гарним проведенням часу, святом, розвагами; пропаганда алкоголю в соціальних мережах, на телебаченні;

2. соціальний – поширеність вживання спиртних напоїв в референтних групах, в сім'ях, в колективах; соціальні традиції, що супроводжуються пияцтвом; сприймання алкогольної поведінки як «дорослої»;

3. особистісно-психологічний – несформованість ціннісно-сміслової сфери молоді, невміння опиратися тиску однолітків, малий життєвий досвід, конформність, бажання бути «як усі», соціальна незрілість – все це сприяє залучення молоді та підлітків до вживання спиртних напоїв. Також підштовхують до алкоголізації життєві труднощі, образи, розчарування, спроби підвищити самооцінку та ствердитись в очах однолітків через «дорослу поведінку».

Виокремлюють ряд функцій алкоголю, що впливають на схильність підлітків та молоді до його вживання, серед яких:

- ритуальна – засвоєння цінностей соціуму, підтримання норм та традицій;
- комунікативна – полегшення процесу спілкування під дією спиртного;
- рекреативна – відпочинок, спосіб проведення вільного часу (часто за відсутності залучення дітей та підлітків до гуртків, спортивних секцій);
- адаптивно-конформна – підлаштування під традиції референтної групи, полегшення адаптації [18].

Також на думку дослідників важливими є ейфорійна та релаксуюча функції вживання алкоголю, адже поширена думка, що вживання спиртних напоїв сприяє розслабленню та приносить задоволення. Часто підлітки розглядають алкоголь як спосіб «зняти стрес», відпочити після напруженого дня, хоча не усвідомлюють, що після зникнення його дії самопочуття стає ще гіршим [26]. Іноді алкоголь вживають під впливом негативних емоцій: суму, туги, «з горя», тоді він розглядається як «чарівні ліки», що допоможуть пережити труднощі. Хоча ніякого вирішення життєвих проблем під дією спиртного не відбувається і воно лише додає проблем.

Отримані українськими дослідниками результати показали, що вже з 15-16 років у підлітків починає формуватися алкогольна залежність. Сучасні варіанти підліткового алкоголізму характеризуються раннім залученням до алкогольної поведінки, вживанням слабоалкогольних спиртних напоїв та високою злоякісністю хвороби. Регулярне вживання спиртних напоїв стає нормою для підлітків та входить в систему їх життєвих цінностей. Такий ранній початок алкогольної залежності, що припадає на період пубертатної кризи, призводить до викривлення особистісного та сомато-статевого дозрівання підлітків, та супроводжується процесами трансформації перебігу алкогольної залежності [34].

1.2. Особливості схильності до алкогольної залежності у підлітковому віці

Фахівці з вікової психології визначають підлітковий вік як найбільш вразливий до негативних впливів оточення, схильний до стресових та конфліктних ситуацій. Окрім проблем фізіологічного та психологічного дозрівання, причинами стресу може стати особистісна криза та міжособистісні конфлікти з близькими людьми. Переживання кризи в підлітковому віці може підштовхнути до адиктивної поведінки та стати причиною залучення в алкогольну субкультуру [29].

Підлітковий вік є дуже вразливим до впливу алкоголю та формування залежності, адже організм підлітків розвивається, закладаються основи майбутнього здоров'я. Алкоголь негативно впливає на всі органи та системи людини, особливу небезпеку становить для шлунково-кишкового тракту та нервової системи. З'являються порушення роботи печінки, підшлункової залози, погіршується робота серця, підвищується тиск та знижується імунітет.

З часом змінюється характер та поведінка підлітків, що вживають алкоголь: вони стають збудливими, агресивними, грубими у спілкуванні з батьками та однолітками, поступово втрачають інтерес до навчання та хобі. Спостерігається зниження саморегуляції, погіршується пам'ять та здатність до концентрації, падає працездатність [11, с. 45].

Серед чинників алкогольної залежності у підлітковому віці виокремлюють генетичні, соціальні та індивідуально-психологічні фактори. Встановлено, що генетично передається фізіологічна інтолерантність до спиртного у дітей алкоголіків: у них швидше формується залежність від спиртного, як психологічна, так і фізіологічна. Вищий ризик формування алкогольної залежності виявлено у дітей тих батьків, що зловживають

спиртними напоями, причому ці діти надалі вживають алкоголь на самоті, а не в компанії однолітків [6].

Clark D. B. зі співавт. серед значимих детермінант підліткового алкоголізму виокремлюють емоційний фон: деякі підлітки, переважно жіночої статі, вживають спиртні напої з метою змінити свій психічний стан, позбутися негативних емоцій [40].

Аналіз індивідуальних факторів ризику зловживання алкоголем показав, що важлива роль належить цінностям та світоглядним установкам підлітків, а також акцентуаціям характеру (особливо істероїдного, збудливого типів), психопатичній структурі особистості, імпульсивності, агресивності, схильності до невиправданого ризику. Також до зловживання алкоголем схильні недостатньо організовані особи, нездатні справлятися з тривогою та напругою соціально прийнятними шляхами, а також з низьким рівнем прихильності до релігії [44].

На думку Леонової Л. Г. та Бочкарьової Н. Л., особистісними чинниками формування алкогольної залежності у підлітків є егоцентризм, схильність до протестної поведінки та до ризику, бажання виглядати дорослими, опір авторитетам та прагнення до незалежності [14].

Також серед чинників схильності до вживання спиртних напоїв виокремлюють ряд емоційних та психічних станів: фрустрація, агресія, ригідність, а також характерологічні риси: дистимність, збудливість, застрягання [41].

В той же час несформованість моральних та ціннісних установок, нестійкість настрою, що спричиняється пубертатним періодом, емоційні коливання, схильність перебільшувати проблеми – все це сприяє формуванню невпевненості у собі та підвищує рівень стресу. Також автори наголошують на важливості гіпертрофованих поведінкових реакцій, що зустрічаються у підлітковому віці: емансипації, групування, захоплення новим, які можуть підштовхнути до вживання спиртного.

На розвиток адиктивної особистості впливає знижена переносимість труднощів через наявність гедоністичної установки: прагнення негайно отримати задоволення, реалізації своїх бажань та потреб. Одночасне поєднання вразливості з підозрілістю може призводити до конфліктів та зниженої адаптації підлітків [10].

На думку Н.Ю Максимової, ні соціальні, ні біологічні фактори не можуть однозначно передбачити формування алкогольної залежності у підлітків, адже існує багато випадків, коли діти з неблагополучних сімей не ставали алкогольно залежними. На її думку, низький рівень прибутків, культури та освіти у сім'ї, труднощі та неправильне виховання не завжди стають чинниками адиктивної поведінки і не можуть бути названими визначальним детермінантами алкогольної залежності.

Так само акцентуації та психопатії, пошкодження головного мозку не можна розглядати у якості основного чинника алкоголізації. Проте у випадку поєднання соціальних негараздів та вроджених психофізіологічних особливостей підлітків, ризик розвитку алкогольної залежності зростає [17].

Організація вільного часу у підлітковому віці відіграє важливу роль у розвитку особистості. Сфера дозвілля для підлітків є тим простором, де задовольняються потреби у міжособистісному спілкуванні, фізичному самовдосконаленні, соціально значущій предметно-практичній діяльності, пізнанні та творчості, культурному відпочинку та розвагах.

Ряд дослідників звертають увагу на проблему нерозвиненості та неорганізованості дозвілля підлітків, як у сім'ї, так і в школі. Через це багато підлітків відчувають надлишок вільного часу та опиняються на вулиці. Невміння розумно використовувати свої можливості, відсутність інтересів та захоплень, нерозвиненість здібностей, ледарство, перевага пасивного відпочинку – все це веде до вживання алкоголю підлітками.

Об'єднані в компанії, не зайняті корисною діяльністю підлітки, як правило, починають вживати спиртні напої або наркотики. Вживання

спиртного стає патологічно необхідним атрибутом проведення часу, розширюється кількість приводів і мотивів пияцтва [45].

1.3. Сімейні чинники схильності до алкогольної залежності у підлітків

Значний вплив на розвиток підліткового алкоголізму та формування схильності до алкогольної залежності має соціальне середовище, у якому зростала та виховувалася дитина. Дослідники зазначають негативний вплив сім'ї, де батьки зловживають алкоголем, на раннє долучення дітей до спиртного [46; 48]. Також важливим є вплив однолітків та прийняті в молодіжній субкультурі звичаї та традиції, що стосуються вживання алкоголю. Ще одним фактором, що впливає на формування схильності до алкогольної залежності, є засоби масової інформації, серед яких на перший план виходять соціальні мережі, які формують уявлення підлітків про допустимість вживання спиртного [11].

Серед сімейних чинників алкоголізації підлітків називають асоціальну поведінку батьків, конфлікти в сім'ї, відсутність освіти, непослідовність виховання [18; 26; 39]. Г.А. Мілушева та Н.Н. Найдєнова вивчали мікросоціальні чинники вживання спиртного підлітками, серед яких звернули увагу на неповну сім'ю, наявність вітчима, тип виховання та сімейну атмосферу, в якій зростає дитина. На їх думку, важливими є не лише формальні показники складу сім'ї, але й емоційне прийняття дитини, теплі сімейні стосунки, конфліктність чи гармонійність батьківсько-дитячих відносин [19].

Значимою ланкою у розвитку алкоголізації підлітків є їх залучення до алкогольних звичаїв сім'ї. Тут важливими характеристиками виступають як соціальні (тип сім'ї, соціально-економічний статус сім'ї), так і соціально-психологічні фактори (сімейний клімат, алкогольні традиції сім'ї тощо) [37].

При порівнянні ступеня алкоголізації підлітків з різних типів сімей, встановлено, що в сім'ях, де один із батьків не є біологічним, діти з більшою ймовірністю споживають алкоголь, ніж у повних сім'ях з рідними батьками чи неповних сім'ях з рідним батьком [20]. У неповних сім'ях з одним з батьків відзначають факт негативного впливу дефіциту часу на дитину: такі батьки змушені більше працювати, щоб забезпечувати сім'ю, а підлітки стають більш сприйнятливими до розвитку ризикованої поведінки.

Іншим важливим чинником алкоголізації підлітків вважається економічний стан сім'ї. Є дані, що частка підлітків, схильних до вживання алкоголю, більша в забезпечених сім'ях, порівняно з менш забезпеченими підлітками [50].

Ретроспективний аналіз життя та сімейних умов респондентів, які зловживають алкоголем, показав, що у своєму дитинстві ці люди стикалися з важкими життєвими обставинами, як, наприклад, відсутність емоційної підтримки в сім'ї, бійки та конфлікти між батьками, розлучення батьків або смерть одного з батьків. Такі негативні переживання, як горе, стрес, розпач, безвихідь, нервова напруга, що часто супроводжують сімейні негаразди, можуть відігравати важливу роль у виникненні пияцтва. Результати дослідження показали, що підлітки, які зловживають алкоголем, частіше за інших стикалися з важкими життєвими обставинами, у них гірші стосунки з батьками, вони менше часу проводять зі своєю сім'єю, менше піддаються контролю з боку батьків [20].

Зловживання алкоголем батьками є фактором ризику ініціації споживання алкоголю серед підлітків. Відповідно до теорії соціального навчання, батьки, які п'ють, передають своїм дітям негативні зразки поведінки. У сім'ях, де батьки мають алкогольні проблеми, у підлітків порушується процес соціалізації, відбувається ослаблення зв'язку між ними, зниження батьківського контролю. Windle M. вказує, що алкоголізм батьків не менш ніж у половині випадків супроводжується алкоголізмом їх дітей [51].

Дослідження В. Мойсеєвої показало, що значимий вплив на вживання підлітками алкоголю справляє проведення вільного часу з батьками та друзями. Підлітки, що часто вживають спиртні напої, менше часу проводять з батьками, але частіше спілкуються з друзями, пізно повертаються додому. Респонденти, що практично не вживають спиртне, відзначають кращі стосунки з батьками та відвідують разом з ними кінотеатри, спортивні змагання, ходять на прогулянки та екскурсії [20].

Згідно з концепцією Н.С. Курек, порушення процесу сприйняття-вираження емоцій у спілкуванні матері з дітьми, невербалізованість афекту є вирішальним фактором формування залежності, залучення до споживання психоактивних речовин. Розрив близькості з батьками викликає у підлітка, як правило, депресивні переживання, а невербалізованість і недиференційованість робить цю депресію важкою, він може почати боротися з нею, вживаючи спиртні напої [12].

Отже, у долученні підлітків до спиртного соціальні чинники створюють серйозні передумови для зловживання алкоголем, але найчастіше їхня дія опосередкована соціально-психологічними механізмами. Тут важливими характеристиками є взаємозв'язок соціальних (тип сім'ї, соціально-економічний статус сім'ї) та соціально-психологічних факторів (сімейний клімат, алкогольні традиції сім'ї, тип сімейного виховання та ставлення батьків до дитини).

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

Аналіз наукових джерел з питання сімейних чинників схильності до алкогольної залежності підлітків дозволив зробити такі висновки. Проблема формування схильності до алкогольної залежності та розвитку алкоголізму в підлітковому віці є багатоаспектною. Серед чинників формування алкоголізації підлітків виокремлюють біологічні, психологічні та соціальні.

Важливими біологічними та спадковими чинниками схильності до алкоголізації у підлітків вважається генетичний фактор, психопатії, психічні порушення, травми головного мозку, соматичні захворювання. В таких випадках відбувається швидке формування алкогольної залежності, втрачається контроль над випитим, а алкоголізм має злоякісний перебіг. Також руйнівний вплив алкоголю на фізичний та психічний стан підлітків призводить до загострення патологічних рис характеру і такі діти частіше вживають спиртні напої для вирішення складних ситуацій.

Підлітковий вік вважається дуже вразливим щодо формування алкогольної залежності. Проблеми виникають як результат фізичного та статевого дозрівання, особистісної кризи та конфліктів з оточенням, ускладненої соціалізації. Підштовхнути підлітка до вживання спиртних напоїв можуть комплекс неповноцінності, проблема самоідентифікації, пережита психотравма, відкидання з боку батьків та однолітків. Серед психологічних факторів алкоголізації у підлітковому віці виокремлюють незрілість особистості, труднощі пубертату, кризи, індивідуально-психологічні особливості (акцентуації характеру, імпульсивність, застрягання, збудливість та ін.).

Найважливішими соціальними передумовами схильності до вживання спиртних напоїв є вплив культури та традицій, що властиві сім'ї,

референтній групі підлітка та суспільству в цілому. Несприятливі сімейні та соціальні фактори підвищують ризик алкоголізації у молодого покоління.

Значимими сімейними чинниками формування схильності до алкогольної залежності у підлітковому віці є стиль сімейного виховання та особливості батьківського ставлення до дитини, психологічне напруження, тривога, конфліктність у сім'ї, а також – зловживання спиртними напоями одним або обома батьками. На думку вчених, алкоголізація може формуватися через наслідування підлітками поведінкових патернів батьків чи інших родичів або в результаті впливу однолітків. Якщо референтною групою стають ровесники, що вживають спиртні напої, слід очікувати залучення дитини в алкогольні традиції та ритуали цієї групи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ДО АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Характеристика методичного забезпечення дослідження

Дослідження сімейних чинників схильності до алкогольної залежності у підлітків було проведено в кілька етапів.

1 етап – огляд наукової літератури з обраної проблематики, визначення основних понять, формулювання об'єкта, предмета, мети та завдань наукового дослідження.

2 етап – підбір психодіагностичного інструментарію для вирішення завдань дослідження та методів математичної статистики. На цьому етапі було розроблено питання анкети для встановлення особливостей сімейних стосунків та досвіду вживання алкоголю підлітками.

3 етап – проведення дослідження на вибірці з 45 респондентів підліткового віку.

4 етап – оброблення та інтерпретація отриманих результатів, представлення даних у вигляді таблиць та діаграм. Встановлення сімейних чинників схильності до алкогольної залежності за допомогою регресійного аналізу.

5 етап – узагальнення отриманих результатів, формулювання висновків та написання кваліфікаційної роботи.

Психодіагностичні методики

1. Тест Схильність до залежної поведінки В.Д. Менделевича.
2. Методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна.
3. Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса.

4. Анкета.

1. Тест Схильність до залежної поведінки В.Д. Менделевича.

Одним з інформативних у плані діагностики схильності до різних видів залежної поведінки є базовий варіант тесту «Схильність до залежної поведінки», створений В.Д. Менделевичем [18]. Теоретичну основу методики склали положення концепції залежної особистості, що стверджують, що будь-яка поведінка з ознаками залежності має не зовнішнє, а внутрішнє походження. У цьому відношенні і хімічні залежності, і ігрові мають схоже коріння: вони ґрунтуються на індивідуально-особистісних якостях людини. На думку автора методики, існують донозологічні (допатологічні) особистісні особливості, внаслідок яких і формується залежність. Саме схильність до адиктивної поведінки вимірює дана методика: до алкогольної та наркотичної залежності.

Для нашого дослідження була використана шкала «Схильність до алкогольної залежності», що містить 35 запитань. Вона діагностує 4 рівні схильності до алкогольної залежності:

- низький рівень вказує на малу ймовірність розвитку залежності, відсутність особистісних якостей, що сприяють формуванню залежності (адикції) та відсутність схильності до вживання алкогольних напоїв. Спостерігаються такі особистісні риси, які виключають ризик залучення до алкоголю та алкоголезалежної поведінки;

- ознаки тенденції вказують на схильність до залежної поведінки середньої виразності. Це говорить про те, що у випробуваних за певних соціальних умов є ризик розвитку алкогольної залежності;

- ознаки підвищеної схильності вказують на схильність до залежної поведінки вище середнього рівня, тобто переважають ті якості, які більшою мірою свідчать про спрямованість індивіда на вживання спиртних напоїв і ризик розвитку психологічної залежності від алкоголю.

- ознаки високої ймовірності: висока схильність до залежної поведінки, висока спрямованість на вживання спиртних напоїв, позитивне ставлення до залежності та риси особистості, які значно збільшують ризик залежної алкогольної проблемної поведінки.

Максимальна кількість балів за шкалою «Схильність до алкогольної залежності» - 175 балів. Тест призначений для респондентів віком від 12 до 18 років [18].

2. *Методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна.*

Методика створена на основі тесту «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) І.А. Фурмановим та А.А. Аладьїним та призначена для дітей віком від 12 до 18 років [31].

Метою методики є вивчення уявлень дитини про стиль сімейного виховання. Її застосування дозволяє виявити наявність проблем у уявленнях членів сім'ї. Крім того, знайомство батьків з результатами відповідей їхніх дітей часто посилює мотивацію останніх до змін у сімейних стосунках, бажання зрозуміти дитину.

Як і методика Ейдемільера Е.Г., Юстіцкіса В.В. «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ), методика «Батьків оцінюють діти» дозволяє виміряти 11 шкал, що відносяться до порушень процесу виховання: гіперпротекція, гіпопротекція, потурання, ігнорування потреб дитини, надмірність вимог-обов'язків дитини, недостатність вимог-обов'язків дитини, надмірність вимог-заборон, недостатність вимог-заборон до дитини, суворість санкцій (покарань) за порушення вимог дитиною, мінімальність санкцій, нестійкість стилю виховання.

3. *Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса.*

Методика «Аналіз сімейної тривоги» є опитувальником, призначеним для вимірювання особистої тривоги членів сім'ї. Методика розроблена Е.Г. Ейдемільером та В. Юстіцкісом [25].

Автори розуміють під сімейною тривогою стани тривоги в одного або обох членів сім'ї, які нерідко погано усвідомлюються та локалізуються. Тривога може проявлятися у сумнівах, страхах, побоюваннях, що стосуються, перш за все сім'ї - здоров'я її членів, їх відлучок та пізніх повернень, сутичок та конфліктів, що виникають у сім'ї. Тривога може поширюватись на позасімейні сфери: роботу, родинні та сусідські відносини та ін. У основі сімейної тривоги може лежати погано усвідомлена невпевненість індивіда у важливому аспекті сімейного життя. Це може бути невпевненість у почуттях іншого члена сім'ї або невпевненість у собі.

Важливими складовими «сімейної тривоги» є також почуття безпорадності та відчуття нездатності втрутитися у перебіг подій у сім'ї, направити їх у потрібне русло. Індивід із сімейно-обумовленою тривогою не відчуває свою значимість в сім'ї, незалежно від того, яку позицію він у ній займає і наскільки активну роль грає насправді.

Методика складається з 21 питання та дозволяє діагностувати 3 шкали: сімейна вина члена сім'ї, сімейна тривожність члена сім'ї, сімейна напруженість. Також обраховується сумарний показник – загальний рівень сімейної тривожності.

Проблема в тій чи іншій сімейній ділянці вважається діагностованою, якщо за відповідною шкалою набрано 5 і більше балів (від 5 до 7 позитивних відповідей) [25].

4. Анкета.

Для діагностики сімейного стану та досвіду вживання спиртних напоїв підлітками було розроблено анкету. Питання анкети спрямовані на встановлення віку початку вживання спиртного підлітком, частоти вживання алкоголю, тенденцій вживання спиртного в сім'ї, фактів насилля з боку батьків, сімейного стану батьків (розлучені, другий шлюб).

Повний варіант анкети представлено у дод. А.

Вибірку дослідження склали 45 підлітків, віком від 15 до 16 років. Дослідження проводилось на базі ЗОСШ №197 м. Києва.

Методи математичної статистики.

Для реалізації завдань емпіричного дослідження була проведена математична обробка даних. Для встановлення типу розподілу змінних ми використали критерій Колмогорова-Смірнова. Перевірка типу розподілу показала, що дані відповідають нормальному розподілу, тому для кореляційного аналізу було обрано критерій Пірсона.

З метою встановлення сімейних чинників схильності до алкогольної залежності було застосовано регресійний аналіз.

2.2. Діагностика рівня схильності до алкогольної залежності та сімейних стосунків

З метою встановлення особливостей сімейного стану та досвіду вживання спиртних напоїв у підлітків було розроблено та проведено анкету, що містила 10 пунктів (дод. А). Перші 3 питання спрямовані на встановлення прізвища, статі та віку респондентів, четверте – склад сім'ї, 5-7 – досвід вживання алкоголю. Також уточнювались факти сімейного насилля та вживання алкоголю в сім'ї (питання 8-10).

Розглянемо результати анкетування. З 45 підлітків 69% проживають з обома батьками в повній сім'ї, у 16% батьки розлучились, у 4% батько помер, 11% проживають з мачухою або вітчимом. Далі при проходженні методик підлітки, у яких батько помер чи батьки розлучилися, оцінювали лише матір.

Відповіді на питання «Чи коли-небудь Ви вживали алкогольні напої?» розподілились таким чином: 84% підлітків сказали «Так», 16% - «Ні».

Стосовно віку першого вживання алкоголю, встановлено, що 21% підлітків спробували спиртні напої у віці до 12 років, 55% - у віці 12-13 років, і 24% - у віці 14-15 років (рис. 2.2.1).

Рис. 2.2.1. Розподіл підлітків за показниками віку першого вживання алкоголю, %.

Варіанти відповідей щодо виду спиртного розподілились так: більшість респондентів (79%) вживають слабоалкогольні спиртні напої: пиво, сидр, газовані спиртні напої, сухе та напівсолодке вино; 13% обирають алкоголевмісні енергетичні напої; незначна частина підлітків (8%) зазначили міцні спиртні напої: горілку, текілу та коньяк (рис. 2.2.2).

Рис. 2.2.2. Розподіл підлітків за видом спиртних напоїв, %.

Відносно частоти вживання алкоголю, 63% респондентів зазначили, що п'ють спиртне кілька разів на рік, 26% - кілька разів на місяць, 11% - щотижня, і жоден підліток не вживає алкоголь щодня (рис. 2.2.3).

Рис. 2.2.3. Розподіл підлітків за частотою вживання алкоголю, %.

31% підлітків повідомили про факти сімейного насилля: побиття, лайки, приниження, знущання.

Дослідження вживання алкоголю в сім'ї показало, що у 60% підлітків члени сім'ї вживають спиртні напої. З них 56% - кілька разів на рік; 22% - кілька разів на місяць; 22% - щотижня; 0% - щодня (рис. 2.2.4).

Рис. 2.2.4. Розподіл підлітків за показниками вживання алкоголю в сім'ях, %.

Наступним кроком емпіричного дослідження стала діагностика схильності до вживання алкоголю у підлітків. Для цього була застосована

методика «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича. Результати діагностики представлені в табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Розподіл підлітків за рівнем схильності до алкогольної залежності, %

Рівень сформованості залежності	Низький рівень	Ознаки тенденції до залежності	Ознаки підвищеної схильності до залежності	Ознаки високої ймовірності залежності
Схильність до алкогольної залежності	22	56	16	7

Можемо побачити з табл. 2.2.1 та з рис. 2.2.5, що низький рівень схильності до алкогольної залежності діагностовано у 22% підлітків, що свідчить про відсутність у них особистісних рис, що можуть сприяти вживанню спиртних напоїв та виключають залучення до алкогольної поведінки. Слід зазначити, що більшість цих підлітків вказали, що взагалі не вживали алкоголь, а інші – вживають легкі спиртні напої кілька разів на рік.

Рис. 2.2.5. Розподіл підлітків за рівнем вираженості схильності до алкогольної залежності за методикою В.Д. Менделевича, у %.

Ознаки тенденції до залежності діагностовано у 56% підлітків, що вказує на ризик розвитку алкогольної залежності за певних умов та наявність

таких особистісних рис, що можуть сприяти втечі в алкогольну поведінку. На наш погляд, ці респонденти потребують підвищеної уваги з боку батьків та педагогів, адже стрес чи сильні негативні емоції можуть підштовхнути їх до вживання спиртного.

У 16% підлітків діагностовано підвищену схильність до залежної поведінки, що вказує на переважання в них особистісних властивостей, які можуть спричинити розвиток алкогольної залежності та свідчать про спрямованість респондентів на вживання алкоголю.

Висока схильність до алкогольної залежності діагностована у 7% підлітків. Це вказує на їх спрямованість на вживання алкоголю, позитивне ставлення до нього та наявність особистісних рис, що посилюють формування залежності. У респондентів з двох останніх груп є високий ризик формування залежної алкогольної поведінки, адже саме серед них є підлітки, що вживають міцні спиртні напої та роблять це досить часто.

Співставлення результатів анкетування та показника схильності до алкогольної залежності показали, що у підлітків з неповних сімей, де батьки часто вживають спиртні напої, вища схильність до алкогольної залежності. Також вона більша у тих підлітків, що часто вживають алкоголь.

Для діагностики сімейних чинників схильності до алкогольної залежності підлітків було застосовано 2 методики: методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна та опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса.

Результати, отримані за цими методиками, представлено у вигляді відсотків в табл. 2.2.2-2.2.3.

За методикою «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова та А.А. Аладьїна стиль виховання вважається вираженим за умови набору певної кількості балів за кожною шкалою. В табл. 2.2.2 представлено відсоток виражених стилів виховання батьків та матерів за оцінкою підлітків. Зазначимо, що у сім'ях, де батько помер або батьки розлучилися, підлітки оцінювали лише материнський стиль виховання.

Таблиця 2.2.2

Розподіл стилів батьківського та материнського виховання за оцінкою підлітків, %

Показники	Виражений стиль виховання у батьків	Виражений стиль виховання у матерів
Гіперпротекція	27	35
Гіпопротекція	38	9
Задоволення потреб дитини (потурання)	20	31
Ігнорування потреб дитини	29	18
Надмірність вимог-обов'язків у дитини	38	27
Недостатність обов'язків у дитини	7	11
Надмірність вимог-заборон до дитини	47	22
Недостатність вимог-заборон до дитини	13	11
Мінімальність санкцій	9	4
Надмірність санкцій	36	22

Результати діагностики стилів виховання очима дітей показали значні відмінності в оцінці батьківського та материнського стилів виховання. Так для батьків більш властивими виявились гіпопротекція та ігнорування потреб дитини, що вказує на недостатню увагу з боку саме батька, яку відчують підлітки та гостро переживають. Можливо, це пояснюється більшою зайнятістю чоловіків на роботі та традиційною тенденцією перекладати виховання дітей на жінок. З іншого боку, батьки проявляють вищі вимоги та заборони до дітей та застосовують до них більше санкцій. Отже, щодо батьківського стилю виховання виявлена тенденція недостатньої уваги до дітей та одночасно високих вимог та заборон.

Матері більше опікуються дітьми, що проявляється у вираженості в них таких стилів виховання як гіперпротекція та потурання. Зважаючи на вік респондентів (15-16 років), на наш погляд надмірна опіка може оцінюватися швидше негативно підлітками, які прагнуть більшої свободи та незалежності.

Також надмірне потурання та відсутність контролю може негативно впливати на соціалізацію підлітків та сприяти їх залученню до різних видів девіантної поведінки.

27% матерів проявляють надмірні, на думку дітей, вимоги до них та вимагають виконувати забагато обов'язків, які підлітки оцінюють як складні, а 22% проявляють багато заборон. Також, за оцінкою підлітків, 22% матерів накладають на них надмірні санкції. Хочемо звернути увагу, що лише 9% батьків та 4% матерів діти оцінили як таких, що накладають мінімальні санкції. Цей результат можна пояснити нетерпимістю підлітків до будь-яких обмежень і сприймання навіть розумних вимог як надмірних.

Далі розглянемо результати оцінки підлітками показників сімейної тривоги за методикою «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдеміллера, В. Юстіцкіса (табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Розподіл підлітків за показниками сімейної тривоги, %

Шкали	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Сімейна вина члена сім'ї	31	47	22
Сімейна тривожність члена сім'ї	24	52	24
Сімейна напруженість	29	42	29
Загальний показник сімейної тривожності	29	47	24

З огляду на результати, зображені в табл. 2.2.3, можемо зробити висновок, що більшість підлітків мають середній та низький рівні сімейної тривоги, що вказує на нормальні гармонійні стосунки між членами сім'ї. Такі діти почувають себе захищеними, отримують підтримку в родині, а

атмосфера в таких сім'ях характеризується спокоєм та відсутністю конфліктів.

22% підлітків переживають вину, що може означати як дійсні промахи чи вчинки, або ж несправедливе звинувачення з боку рідних. Такі діти відчують критичне ставлення до себе з боку інших членів сім'ї, вважають себе незграбними та нетямущими. Вони переконані, що родичі можуть соромитися деяких їхніх слів та вчинків, часто незадоволені ними.

Сімейна тривожність члена сім'ї діагностована на високому рівні у 24% підлітків, що вказує на хвилювання та очікування неприємностей у сімейному колі. 29% респондентів відзначили високу напруженість в сімейних стосунках. Це означає, що підліток вдома не може розслабитись та відчувати себе спокійно, а навпаки – постійно нервує та переживає, що щось зробив не так.

На нашу думку, всі ці негативні емоційні стани, що підлітки переживають вдома, можуть сприяти їх небажанню спілкуватися з членами родини та підштовхувати до пошуку компанії поза сім'єю. Також постійне переживання вини, тривоги та напруженості може спонукати підлітків до пошуку розслаблення та бажання змінити свій емоційний стан за допомогою спиртних напоїв.

Отже, результати діагностичного етапу емпіричного дослідження показали, що серед респондентів досить поширеним є вживання спиртного, більшість надає перевагу слабоалкогольним напоям, у частини підлітків алкоголь часто вживають члени сім'ї. У частини підлітків сформована схильність до алкогольної залежності, що підтверджується результатами анкетування. Серед типів сімейного виховання, за оцінкою самих підлітків, у батьків переважає гіпопротекція, ігнорування та одночасно надмірність вимог та санкцій по відношенню до дітей, а у матерів – гіперпротекція, потурання та надмірність обов'язків у дитини. Також у частини підлітків діагностовано сімейні тривожність, переживання підлітком вини та напруженості в колі сім'ї.

На наступному етапі дослідження спробуємо встановити зв'язок схильності до алкогольної залежності у підлітків зі стилем батьківського виховання та сімейною тривоною.

2.3. Аналіз результатів дослідження, отриманих за допомогою математичної статистики

Для встановлення сімейних чинників схильності до алкогольної залежності у старших підлітків було застосовано ряд методів математичної обробки даних.

Першим кроком було встановлення типу розподілу показників за всіма психодіагностичними методиками за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова. Як показали результати математичної статистики, змінні розподілились згідно з нормальним розподілом (дод. Б), тому для кореляційного аналізу був застосований коефіцієнт кореляції Пірсона.

На другому етапі математичної обробки емпіричних даних було проведено кореляційний аналіз з метою встановити зв'язок схильності до алкогольної залежності підлітків зі стилем батьківського виховання та сімейною тривоною. Результати кореляційного аналізу представлено в дод. В, а значимі кореляційні зв'язки – в табл. 2.3.1-2.3.3.

Третім етапом було проведення лінійного регресійного аналізу для встановлення сімейних чинників схильності до алкогольної залежності у підлітків. Результати представлено у дод. Г.

Отже, проаналізуємо значимі кореляційні зв'язки між стилями батьківського виховання та схильністю до алкогольної залежності у підлітків.

Таблиця 2.3.1

Значимі кореляційні зв'язки між схильністю до алкогольної залежності підлітків та стилем материнського виховання

Показники	Потурання з боку матері	Надмірні заборони з боку матері	Надмірні вимоги-обов'язки з боку матері
Схильність до алкогольної залежності	0,376* 0,041	0,378* 0,038	0,364* 0,050

В таблиці 2.3.1 представлено значимі кореляційні зв'язки між схильністю до алкогольної залежності підлітків та стилем материнського виховання. Можемо спостерігати прямі зв'язки із потуранням, надмірними заборонами та обов'язками до дитини, що накладає саме мати.

Отже, з одного боку, потурання всім примхам дитини, значна увага до її бажань, схильність балувати може сприяти несамостійності підлітка, залежності від оточуючих, розніженості та надмірній чутливості до труднощів. Діти, що зростають в атмосфері потурання та вседозволеності, потрапляючи в дорослий світ, не здатні відстояти себе та свою думку, протистояти тиску з боку однолітків і можуть вживати спиртне як за компанію, так і з метою знизити стрес та напруження, до якого не звикли в сім'ї.

З іншого боку, надмірні вимоги та заборони з боку матері також формують схильність до алкогольної залежності. Це може виникати як реакція втечі та уникання, якщо вдома на дитину дуже тиснуть та покладають багато обов'язків. Високі вимоги-обов'язки до дитини можуть не відповідати її віковим та індивідуальним можливостям та викликати відчуття неповноцінності. Надмірне перевантаження дитини викликатиме опір з її боку та бажання знайти оточення, де її цінуватимуть та де вона зможе розслабитись, у тому числі й за допомогою алкоголю.

Таблиця 2.3.2

Значимі кореляційні зв'язки між схильністю до алкогольної залежності підлітків та стилем батьківського виховання

Показники	Гіпопротекція батька	Ігнорування батьком	Надмірні заборони з	Надмірні санкції з боку

			боку батька	батька
Схильність до алкогольної залежності	0,395* 0,013	0,403** 0,010	0,499** 0,003	0,398* 0,011

В табл. 2.3.2 показано значимі кореляційні зв'язки схильності до алкогольної залежності та стилів батьківського виховання. Так само, як і у випадку з материнським вихованням, прямо пов'язані зі схильністю до алкоголізації надмірні заборони до дитини з боку батька. У підлітковому віці обмеження самостійності та надмірний контроль з боку батьків може призвести до реакцій опозиції та протестної поведінки, а вживання алкоголю може стати реакцією на заборони.

Гіпопротекція та ігнорування з боку батька прямо пов'язана з формуванням схильності до алкогольної залежності у підлітків. У випадку гіпопротекції та ігнорування дитині не приділяється увага з боку батька, часто через його зайнятість чи перекладання турботи про дітей на дружину. На підлітка звертають увагу лише тоді, коли з ним щось трапляється, і якраз вживання алкоголю та погана компанія можуть стати способом привернути увагу батька до себе.

Також сприяють розвитку схильності до алкогольної залежності надмірні санкції з боку батька: суворі покарання навіть за найменші проступки, переконання батька, що підлітка треба «тримати в їжачових рукавицях» – все це формує прагнення позбутися надмірного контролю та самоствердитися в групі однолітків. А якщо ця група схильна до вживання спиртного – підліток долучається до алкоголізації також.

Отже, негармонійні типи виховання як з боку батька, так і з боку матері, сприяють формуванню у підлітків схильності до алкогольної залежності.

Таблиця 2.3.3

Значимі кореляційні зв'язки між схильністю до алкогольної залежності
підлітків та сімейною тривогою

Показники	Вина члена сім'ї	Тривожність члена сім'ї	Сімейна напруженість	Загальний показник сімейної тривоги
Схильність до алкогольної залежності	0,376* 0,041	0,364* 0,050	0,378* 0,038	0,364* 0,050

В табл. 2.3.3 зображено значимі кореляційні зв'язки схильності до алкогольної залежності з показниками сімейної тривоги. Можемо побачити, що всі шкали методики мають прямі зв'язки зі схильністю до алкогольної залежності, що вказує на провідну роль у її формуванні сімейної атмосфери та емоційного стану підлітка вдома.

Переживання вини, постійні критика та обвинувачення з боку родичів, висока тривожність під час перебування у сімейному колі, напружені стосунки у сім'ї – все це сприяє розвитку негативних емоційних станів та пошуку способів розслабитись, відчувати себе значимим, отримати визнання, що і відбувається в колі однолітків, часто за допомогою вживання спиртних напоїв.

Отже, кореляційний аналіз показав зв'язок типів батьківського виховання та сімейної атмосфери зі схильністю до алкогольної залежності у підлітків. За допомогою регресійного аналізу ми спробуємо встановити найважливіші сімейні чинники та їх внесок у формування схильності до алкоголізації у підлітковому віці.

Лінійний регресійний аналіз – це статистична процедура, що допомагає встановити вплив кількох незалежних змінних на залежну та оцінити внесок кожної з них у передбачення залежної змінної. В нашому випадку залежною змінною виступає схильність до алкогольної залежності, а незалежними – стилі батьківського виховання та показники сімейної тривоги.

На основі даних регресійного аналізу виводиться рівняння регресії, що дозволяє оцінити вплив кожної незалежної змінної на прогнозовані значення.

Рівняння лінійної регресії наведене нижче:

$$\text{Схильність до алкогольної залежності} = 30,057 + 2,281 (\text{Ігнорування батьком}) + 0,871 (\text{Надмірні санкції батька}) + 0,522 (\text{Сімейна напруженість})$$

Аналіз регресійної моделі показав, що R-квадрат становить 0,704, що означає, що предиктори пояснюють 70% залежної змінної, отже можемо оцінити отриману регресійну модель як ефективну. До того ж значимість критерію Фішера (F) становить 0,000, значить регресійна модель статистично значима.

В результаті регресійного аналізу встановлено, що найбільший внесок в передбачення схильності до алкогольної залежності підлітків мають ігнорування дитини батьком, надмірні санкції з боку батька та сімейна напруженість. Можемо зробити висновок, що стиль виховання батька та атмосфера в сім'ї створюють ґрунт для формування у дитини схильності до алкогольної залежності.

Отже, підводячи підсумок емпіричного дослідження, можемо дійти висновку, що найважливішими сімейними чинниками схильності до алкогольної залежності підлітків виявились негармонійні стилі виховання з боку матері та батька, а також негативні емоційні стани, що дитина переживає в колі сім'ї: вина, напруженість, тривога. Саме тому основним напрямком психологічної допомоги та профілактики вживання спиртних напоїв підлітками є гармонізація сімейних стосунків.

2.4. Практичні рекомендації щодо покращення сімейних стосунків та профілактики алкогольної залежності у підлітків

Аналіз наукової літератури з питань профілактики алкогольної залежності у підлітковому віці показує, що переважна більшість заходів спрямована на медичні, юридичні та адміністративні заборони щодо вживання спиртних напоїв. Психологічні аспекти профілактики алкоголізму підкреслюють важливість особистісних та соціально-психологічних факторів та необхідність педагогічного впливу на дітей в закладах освіти.

Проте результати нашого дослідження вказують на значимий вплив стилю батьківського виховання та сімейної атмосфери на формування схильності до алкогольної залежності у підлітків. Тому практичні рекомендації мають бути спрямовані як на інформування самих підлітків про негативний вплив спиртних напоїв, так і на їх оточення: батьків, друзів, однокласників, особливу увагу приділяючи гармонізації сімейних стосунків.

Значимим напрямком психологічної роботи має бути вироблення критичного мислення у дитини, власної позиції, вміння протистояти негативному впливу однолітків. Бажано, щоб активну участь у інформуванні підлітків про причини, види та наслідки алкоголізації брали вчителі, соціальні працівники та шкільні психологи.

Практичні рекомендації спрямовані на профілактику вживання алкогольних напоїв підлітками шляхом налагодження сімейних стосунків та нормалізації сімейної атмосфери. Тому в роботу мають бути включені самі підлітки та їх батьки.

1. Інформування. Рекомендовано проводити бесіди з підлітками на теми: «Шкода алкоголю для органів та систем організму», «Вплив слабоалкогольних напоїв на психічний стан та формування залежності у підлітків», «Законодавчі акти щодо боротьби з пияцтвом», «Алкоголізація як чинник злочинної поведінки», «Здоровий спосіб життя» та ін.

2. Зустрічі з батьками та роз'яснювальна робота щодо негативного впливу виховання на дитину. Проведення тренінгових занять з батьками, орієнтованих на підвищення взаєморозуміння з дітьми, розвиток вміння слухати дитину, стримувати свої негативні емоції, підвищувати

самоконтроль. Одним з завдань для батьків є проводити з дітьми більше часу та виокремлювати хоч 1 з вихідних для спільних занять.

Можна запропонувати такі ідеї, щоб покращити стосунки з дітьми:

- уважно слухати дитину, уникати критики, образливих зауважень, не підвищувати голос.
- цікавитись захопленнями та хобі дитини;
- запитати у дитини, чим би вона хотіла зайнятися разом з батьками та організувати спільну прогулянку чи поїздку, сходити на манікюр разом з донькою чи на футбольний матч з сином;
- запросити друзів підлітка у гості, налагодити з ними стосунки, запропонувати цікаві заняття, смачно нагодувати;
- по можливості товаришувати з батьками друзів дитини, виїжджати за місто чи на шашлики, разом відпочивати;
- бути поруч та підтримувати підлітка, коли він цього потребує: у випадку проблем в навчанні, піти разом до лікаря, дати пораду;
- влаштовувати приємні сюрпризи та несподіванки, проявляти турботу та увагу.

3. Для батьків, діти яких проявляють тривожність, рекомендовано підтримувати та хвалити кожен успіх дитини, навіть невеличку особисту перемогу, формувати впевненість у собі. Важливо налагодити атмосферу в сім'ї, зробити її спокійною та безпечною для дитини.

4. Необхідно звертати увагу батьків на типові для них реакції роздратування, гніву, лайки. Часто дорослі не помічають, наскільки їх слова та погрози лякають дітей. Тому необхідно вчитися стримувати свої емоції та говорити з дитиною тільки у спокійному стані.

5. Важливо продумати обов'язки дитини, щоб вона несла відповідальність за конкретні справи, але не вирішувати за неї всі проблеми і не звільняти від домашніх обов'язків. Батькам варто обговорити та узгодити з дитиною, що б вона хотіла робити з хатніх справ, проте не треба дозволяти

виконувати важку фізичну працю або займатись чимось шкідливим для здоров'я.

6. Ще кілька порад щодо спілкування з дитиною, що можуть покращити стосунки та знайти взаєморозуміння:

- навчіться прощати дитину, не тримайте зла, інакше страх перед покаранням підштовхне дитину до обману і триматиме в напруженні;

- якщо батьки не стримали свій гнів та накричали на дитину – не бійтеся попросити пробачення та поясніть, що ви насправді так не думаєте, а всі образливі слова були сказані під впливом емоцій;

- намагайтесь у стосунках з дитиною використовувати гумор та оптимізм, шукайте позитивні сторони у ситуаціях, налаштовуйте дитину на краще;

- заохочуйте чесність, адже ніщо не погіршує стосунки так, як неправда.

Дотримуючись цих рекомендацій, можна покращити атмосферу в сім'ї, сформувати довірчі стосунки батьків та дітей, що стане підґрунтям для вирішення проблем у колі сім'ї та сприятиме профілактиці алкоголізації підлітків.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

Для досягнення мети та завдань кваліфікаційної роботи було проведено емпіричне дослідження сімейних чинників схильності до алкогольної залежності старших підлітків. Вибірку склали 45 підлітків, віком від 15 до 16 років. Дослідження проводилось на базі ЗОСШ №197 м. Києва. Схильність до алкогольної залежності було діагностовано за допомогою методики «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича. Для діагностики сімейних факторів було проведено 2 методики: методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна та опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса. Демографічні показники, склад сім'ї та досвід вживання алкоголю було діагностовано за допомогою анкети.

Результати анкетування показали, що 84% підлітків вживали алкоголь, а 16% - «Ні». Серед тих, хто вживав алкоголь, 21% спробували його у віці до 12 років, 55% - у віці 12-13 років, і 24% - у віці 14-15 років. Більшість респондентів (79%) вживають слабоалкогольні спиртні напої; 63% зазначили, що п'ють спиртне кілька разів на рік, 26% - кілька разів на місяць, 11% - щотижня, і жоден підліток не вживає алкоголь щодня. Дослідження вживання алкоголю в сім'ї показало, що у 60% підлітків члени сім'ї вживають спиртні напої. З них 56% - кілька разів на рік; 22% - кілька разів на місяць; 22% - щотижня.

Результати методики «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича показали, що низький рівень схильності до алкогольної залежності діагностовано у 22% підлітків, що свідчить про відсутність у них особистісних рис, що можуть сприяти вживанню спиртних напоїв та виключають залучення до алкогольної поведінки. Ознаки тенденції до залежності діагностовано у 56% підлітків, підвищена схильність до залежної поведінки - у 16% підлітків, висока схильність - у 7%, що вказує на ризик

розвитку алкогольної залежності за певних умов та наявності таких особистісних рис, що можуть сприяти втечі в алкогольну поведінку.

Співставлення результатів анкетування та показника схильності до алкогольної залежності показали, що у підлітків з неповних сімей, де батьки часто вживають спиртні напої, вища схильність до алкогольної залежності. Також вона більша у тих підлітків, що часто вживають алкоголь.

За методикою «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова та А.А. Аладьїна для групи батьків властивими виявились такі стилі виховання як гіпопротекція та ігнорування потреб дитини, що вказує на недостатню увагу з боку саме батька. З іншого боку, батьки проявляють вищі вимоги та заборони до дітей, ніж матері, та застосовують до них більше санкцій. Матері більше опікуються дітьми, що проявляється у вираженості в них таких стилів виховання як гіперпротекція та потурання. 27% матерів проявляють надмірні, на думку дітей, вимоги до них та вимагають виконувати забагато обов'язків, які підлітки оцінюють як складні, а 22% багато забороняють. Також, за оцінкою підлітків, 22% матерів накладають на них надмірні санкції.

Результати оцінки підлітками показників сімейної тривожності за методикою «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса показують, що 22% підлітків переживають вину, що може означати як дійсні промахи чи вчинки, або ж несправедливе звинувачення з боку рідних. Сімейна тривожність члена сім'ї діагностована на високому рівні у 24% підлітків, що вказує на хвилювання та очікування неприємностей у сімейному колі. 29% респондентів відзначили високу напруженість в сімейних стосунках. Це означає, що підліток вдома не може розслабитись та відчувати себе спокійно, а навпаки – постійно нервує та переживає, що щось зробив не так.

За допомогою кореляційного аналізу встановлені значимі зв'язки між стилями батьківського виховання та схильністю до алкогольної залежності у підлітків. Можемо спостерігати прямі зв'язки із потуранням, надмірними заборонами та обов'язками до дитини, що накладає мати. Також прямо

пов'язані зі схильністю до алкоголізації надмірні заборони до дитини з боку батька, гіпопротекція та ігнорування. Сприяють розвитку схильності до алкогольної залежності надмірні санкції з боку батька: суворі покарання навіть за найменші проступки, переконання батька, що підлітка треба «тримати в їжачих рукавицях» - все це формує прагнення позбутися надмірного контролю та самоствердитися в групі однолітків.

Основними сімейними чинниками схильності до алкогольної залежності за результатами лінійного регресійного аналізу виявились ігнорування дитини батьком, надмірні санкції з боку батька та сімейна напруженість. Можемо зробити висновок, що стиль виховання батька та атмосфера в сім'ї створюють ґрунт для формування у дитини схильності до алкогольної залежності. Саме тому основним напрямком психологічної допомоги та профілактики вживання спиртних напоїв підлітками є гармонізація сімейних стосунків.

На основі отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації, спрямовані на профілактику вживання алкогольних напоїв підлітками шляхом налагодження сімейних стосунків та нормалізації сімейної атмосфери.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз розробленості проблеми алкогольної залежності у підлітковому віці та її чинників показали вплив на алкоголізацію підлітків біологічних, психологічних та соціальних факторів. Важливими біологічними та спадковими чинниками схильності до алкоголізації у підлітків вважається генетичний фактор, психопатії, психічні порушення, травми головного мозку, соматичні захворювання. Серед психологічних факторів алкоголізації у підлітковому віці виокремлюють незрілість особистості, труднощі пубертату, кризи, індивідуально-психологічні особливості (акцентуації характеру, імпульсивність, застрягання, збудливість та ін.).

Підлітковий вік вважається дуже вразливим щодо формування алкогольної залежності. Проблеми виникають як результат фізичного та статевого дозрівання, особистісної кризи та конфліктів з оточенням, ускладненої соціалізації. Підштовхнути підлітка до вживання спиртних напоїв можуть комплекс неповноцінності, проблема самоідентифікації, пережита психотравма, відкидання з боку батьків та однолітків.

Найважливішими соціальними передумовами схильності до вживання спиртних напоїв є вплив культури та традицій, що властиві сім'ї, референтній групі підлітка та суспільству в цілому. Несприятливі сімейні та соціальні фактори підвищують ризик алкоголізації у молодого покоління. На думку вчених, алкоголізація може формуватися через наслідування підлітками поведінкових патернів батьків чи інших родичів або в результаті впливу однолітків.

2. Схильність до алкогольної залежності було діагностовано за допомогою методики «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича. Встановлено, що низький рівень схильності до алкогольної залежності

діагностовано у 22% підлітків, що свідчить про відсутність у них особистісних рис, що можуть сприяти вживанню спиртних напоїв та виключають залучення до алкогольної поведінки. Ознаки тенденції до залежності діагностовано у 56% підлітків, підвищена схильність до залежної поведінки - у 16% підлітків, висока схильність - у 7%, що вказує на ризик розвитку алкогольної залежності за певних умов та наявність таких особистісних рис, що можуть сприяти втечі в алкогольну поведінку.

3. За методикою «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова та А.А. Аладьїна для групи батьків властивими виявились такі стилі виховання як гіпопротекція та ігнорування потреб дитини, високі вимоги та заборони до дітей, надмірні санкції. Матері більше опікуються дітьми, що проявляється у вираженості в них таких стилів виховання як гіперпротекція та потурання. 27% матерів проявляють надмірні, на думку дітей, вимоги до них та вимагають виконувати забагато обов'язків, а 22% проявляють багато заборон.

Результати за методикою «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса показують, що 22% підлітків переживають вину, що може означати як дійсні промахи чи вчинки, або ж несправедливе звинувачення з боку рідних. Сімейна тривожність члена сім'ї діагностована на високому рівні у 24% підлітків, ще 29% респондентів відзначили високу напруженість в сімейних стосунках. Це означає, що підліток вдома не може розслабитись та відчувати себе спокійно, а навпаки – постійно нервує та переживає, що щось зробив не так.

Основними сімейними чинниками схильності до алкогольної залежності за результатами лінійного регресійного аналізу виявились ігнорування дитини батьком, надмірні санкції з боку батька та сімейна напруженість. Можемо зробити висновок, що стиль виховання батька та атмосфера в сім'ї створюють ґрунт для формування у дитини схильності до алкогольної залежності. Саме тому основним напрямком психологічної

допомоги та профілактики вживання спиртних напоїв підлітками є гармонізація сімейних стосунків.

4. На основі отриманих результатів емпіричного дослідження було розроблено практичні рекомендації, спрямовані на профілактику вживання алкогольних напоїв підлітками шляхом налагодження сімейних стосунків та нормалізації сімейної атмосфери. Заходи повинні бути спрямовані на інформування підлітків щодо шкоди алкоголю для психіки та організму, а також на роботу з батьками. Рекомендовано проводити зустрічі з батьками та роз'яснювальну роботу щодо негативного впливу неправильного виховання на дитину. Проведення тренінгових занять з батьками, орієнтованих на підвищення взаєморозуміння з дітьми, розвиток вміння слухати дитину, стримувати свої негативні емоції, підвищувати самоконтроль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т., Якунчикова О. Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України. *Соціальна психологія*. 2011. № 2, С. 70-79.
2. Балакірєва О.М., Бондар Т.В., Павлова Д.М. Динаміка поширення куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед молоді, яка навчається. *Український соціум*. 2016. Вип. 4. №5. С. 21-41.
3. Баранова П.П. Тренінги для батьків на тему: Усвідомлене і відповідальне батьківство. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. Харків: Основа, 2010. С. 101-122.
4. Бевз Г.М. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді. Київ: Український ін-т соціальних досліджень, 2005. Кн. 1. 176 с.
5. Богданова І. М. Девіантна поведінка дітей і молоді як форма соціальної дезадаптації // *Соціальна педагогіка: навч. посіб.* Київ, 2008. С. 314-253.
6. Болтівець С.І. Соціально-педагогічні причини поширення пияцтва серед молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №10. С.4-6.
7. Вассерман Л.І., Горькова І.А., Роміціна Є.Є. Тест підлітки про батьків. СПб.: Фоліум, 1995. 218 с.
8. Вашека Т.В., Долгова О.М. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник. Київ: НАУ, 2018. 204 с.
9. Когут С. Девіантна поведінка дітей та молоді: проблеми й шляхи подолання. *Вісник Львівського університету*. Серія: Педагогіка. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів. 2008. Вип. 24. С. 190-197.
10. Короленко Ц. П. Адиктивна поведінка. Загальна характеристика та закономірності розвитку. *Огляд психіатрії та медичної психології*. 1991. № 1. С. 8-15.

11.Краснова О. І., Плужнікова Т. В., Краснов. О. Г. Проблема вживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв в підлітковому віці. *Сучасні медичні технології*, № 2, 2020. С. 44-48.

12.Курек Н. С. Емоційне спілкування матері та дочки як фактор формування адиктивної поведінки у підлітковому віці. *Питання психології*. 1997. № 2. С. 48-60.

13.Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні. За результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проєкту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О.М. Балакірева, Д.М. Павлова, Н-М.К. Нгуєн, О.Г. Левцун, Н.П. Пивоварова, О.Т. Сакович, О.В. Флярковська. Київ: ТОВ «Обнова компані», 2019. 214 с.

14.Леонова Л.Г., Бочкарьова Н.Г. Питання профілактики адиктивної поведінки у підлітковому віці: навч.-метод. посібник. За ред. Ц.П. Короленка. Новосибірськ: НМІ, 1998. 215 с.

15.Лисюк І. В. Алкоголізм у підлітків як важлива медико-соціальна проблема. *Медсестринство*. 2016. № 3. С. 26-28.

16.Лобанов І. Ю. Особливості клінічного вмісту алкогольної залежності, що має початок у підлітковому віці. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Том 5, № 1 (23). С. 143-148.

17.Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000. 200 с.

18.Менделевич В.Д. Психологія девіантної поведінки. Навч. посіб. СПб: Речь. 2005. 445 с.

19.Мілушева Г.А., Найденова Н.Г. Про роль мікросоціальних факторів у виникненні девіантної поведінки у підлітків з ранніми формами зловживання токсикоманічними речовинами та алкоголем. *Питання наркології*. 1992. № 3-4. С. 138-143.

20.Мойсеєва В.В. Основні тенденції та фактори ризику в алкогольній поведінці молоді: зв'язок із девіацією. *Соціальні аспекти здоров'я населення*. Вип. 7. 2010. С. 18-36.

21.Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во «НАУ-друк», 2010. 270 с.

22.Профілактика вживання психоактивних речовин. Матеріали для проведення освітньо-профілактичної роботи. Частина II. / за заг. ред. К.С. Шендеровського, І.Я. Ткач. Київ: КМЦСССДМ, 2005. 224 с.

23.Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Соціальна педагогіка: навч.-метод. посіб. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. За ред. П. М. Гусака, І. Є. Остаповського. Луцьк, 2009. С. 102-104.

24.Сидоркіна М.Ю. Творча взаємодія як засіб гармонізації сімейних стосунків: метод. реком. НАПН України, Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 86 с.

25.Системна сімейна психотерапія / За ред. Е.Г. Ейдемільлера. СПб., 2002. С.76-78.

26.Спіріна Т.П., Щедригін О.М. Фактори ризику щодо алкоголізації підлітків та молоді. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2016. Вип. LXIX, Т. 3. С. 45-48.

27.Ставлення підлітків та їхніх матерів до проблеми раннього вживання алкоголю / Горбань Н.Є., Луценко О.Г., Курділь Н.В., Лапікура О.В., Сафір Т.Ю. *Єдине здоров'я та проблеми харчування України*. 2021. Т. 2 (55) С. 44-55.

28.Ткач Б. М. Сучасні погляди на проблему адиктивної поведінки учнівської молоді. *Вісник. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2003. Вип. 17. С. 114-117.

29.Фельдштейн Д.І. Вікова та педагогічна психологія. М.: МПСІ, 2002. 427 с.

30.Філоненко Л. А. Організація цілісної системи профілактики як умова запобігання поширенню пияцтва у молодіжному середовищі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 12. С. 73-75.

31.Фурманов І.А., Аладьїн А.А., Фурманова Н.В. Психологічна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування: Книга для психологів. МН: ТЕСЕЙ, 1999. С. 174, 210-216.

32.Чемерис Н.М. Профілактика соціально небезпечних uzалежнень серед дітей. *Україна. Здоров'я нації*. 2013. Т. 4. С. 171-172.

33.Шаповал А. Алкоголь і наркотики як чинники демографічної кризи в Україні. *Віче*. 2010. № 8. С. 24-29.

34.Шеремет І. До проблеми поширення алкоголю серед старшокласників. *Рідна школа*. 2004. № 3. С. 23-25.

35.Ягодинський В. В. Профілактика негативних явищ серед учнівської та студентської молоді. Київ: Вид-во Європейського університету, 2003. 168 с.

36.Яременко О.О., Балакірева О.М., Стойко О.О. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2005. Кн. 7. 196 с.

37.Ary D., Tildesley E., Hops H., Andrews J. The influence of parent, sibling and peer modeling and attitudes on adolescent use of alcohol. *International Journal of the Addictions*. 2003. Vol. 28(9). P. 853-880.

38.Boyd G. M., Howard J., Zucker R. A. Alcohol problems among adolescents: Current directions in prevention research. Hillsdale N. J.: Lawrence Erlbaum Associates. 1995. 272 p.

39.Chalder M., Elgar F. J., Bennett P. Drinking and motivations to drink among adolescent children of parents with alcohol problems. *Oxford Journals Medicine Alcohol and Alcoholism*. 2006.Vol. 41. P.107-113.

40.Clark D. B., Pollock N., Bromberger J. T., Bukstein O. G., Mezzich A. C., Bromberger J. T., Donovan J. E. Gender and comorbid psychopathology in

adolescents with alcohol dependence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1997. Vol. 36(9). P. 1195-1203.

41.Cooper M. L. Motivations for alcohol use among adolescents: Development and validation of a four-factor model. *Psychological Assessment*. 1994. Vol. 6(2). P. 117-128.

42.Jeynes W. H. The effects of parental divorce on their children`s consumption of alcohol. *Youth and adolescence*. 2001. Vol. 30, N. 3. P. 305-319.

43.Kendler S., Gardner O., Prescott A. Religion, Psychopathology, and Substance Use and Abuse: A Multimeasure, Genetic-Epidemiologic Study. *The American Journal of Psychiatry*, March 2007. P. 112-126.

44.Kenneth S. Kendler, Charles O. Gardner, and Carol A. Prescott. Religion, Psychopathology and Substance Use and Abuse: A Multimeasure, Genetic-Epidemiologic Study. *The American Journal of Psychiatry*, March 2007. P. 128-131.

45.Kupennan S., Schlosser S.S., Kramer J.R. et al. Risk domains associated with an alcohol dependence diagnosis. *Addiction*. 2001. Vol. 96. P. 629-636.

46.Latendresse S.J. Parenting Mechanisms in Links Between Parents' and Adolescents' Alcohol Use Behaviors. *Alcohol Clinical Experience Resorch*. 2008. Vol. 32, №2. P. 322-330.

47.Lopez-Quintero C., Perez de los Cobos J., Hasin D., Okuda M., Wang S., Grant B. et al. Probability and predictors of transition from first use to dependence on nicotine, alcohol, cannabis, and cocaine: Results of the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions (NESARC). *Drug and Alcohol Dependence*. 2011, May 1; Vol. 115, №1-2. P. 120-130.

48.Mason A. Familv, religious, school and peer influences on adolescent alcohol use: A longitudinal study. *Study Alcoholism*. 2001. Vol. 62. P. 44-53.

49.Moon D.G., Jackson K.M., Fecht M.L. Family risk: ind resiliency factors, substance use, and the drug substance process in adolescence. *Journal of Drug Education*. 2000. Vol. 30, № 4. P. 373-398.

50. Vakalahi H.F. Adolescent substance use and family based risk and protective factors: A literature review. *Journal of Drug Education*. 2001. Vol. 31, N. 1. P. 29-44.

51. Windle M. Parental, sibling, and peer influences on adolescent substance use and alcohol problems. *Applied Developmental Science*. 2000. Vol. 4. P. 98-110.

52. <https://www.phc.org.ua/news/vzhivannya-alkogolyu-sered-pidlitkiv-ostanne-doslidzhennya-espad>

ДОДАТКИ

Анкета

Просимо Вас відповісти на кілька питань анкети.

1. Прізвище, ініціали _____.
2. Стать: а) чоловіча; б) жіноча.
3. Вік _____.
4. У Вас повна чи неповна сім'я?
а) повна сім'я; б) батьки розлучені; в) проживаю з матір'ю та вітчимом;
г) проживаю з мачухою та батьком; д) один з батьків помер.
4. Чи коли-небудь Ви вживали алкогольні напої?
а) Так; б) Ні.

Якщо так, дайте відповідь на кілька питань:

5. В якому віці ви вперше спробували алкоголь? _____
6. Яким спиртним напоям Ви надаєте перевагу? _____
7. Як часто Ви вживаєте спиртні напої?
а) кілька разів на рік; б) кілька разів на місяць; в) щотижня; г) щодня.
8. Чи переживали Ви сімейне насилля? (побиття, лайки, приниження, знущання):
а) Так; б) Ні.
9. Чи вживають алкоголь у Вашій сім'ї?
а) Так; б) Ні.
10. Якщо у Вашій сім'ї вживають алкоголь, вкажіть, як часто:
а) кілька разів на рік; б) кілька разів на місяць; в) щотижня; г) щодня.

Дякуємо!

Встановлення типу розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова (методика «Батьків оцінюють діти» І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна, група матерів)

Одновібірковий критерій Колмогорова-Смірнова

	gipe gr. m	gip op. m	pot ur. m	ign or. m	max .ob. m	min. ob. m	max. zapr. m	min. zapr. m	max. san. m	min. san. m	
N	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	
Нормальні і параметри a,b	Середнє	5,47	6,7	6,8	3,0	3,35	3,35	1,87	2,22	2,25	2,10
	Стд. відхилення	50	500	500	250	00	00	50	50	00	00
Різниці екстремум ів	Модуль	2,34	2,7	2,0	1,0	1,67	1,62	1,20	1,92	1,75	1,44
	Позитивні	234	896	450	738	255	591	229	803	046	648
	Негативні		3	1	7						
Статистика Z Колмогорова-Смірнова	Модуль	,111	,14	,13	,20	,176	,160	,259	,237	,187	,228
	Позитивні	,111	,11	,13	,20	,140	,160	,259	,237	,187	,228
	Негативні	-	-	-	-	-	-	-,166	-,125	-,116	-
Асимпт. знч. (двостороння)		,089	,14	,12	,19	,176	,120				,147
		,704	,93	,86	1,2	1,11	1,01	1,63	1,50	1,18	1,43
		6	1	97	5	3	6	1	5	9	
		,704	,34	,44	,06	,167	,256	,109	,122	,120	,332
		5	8	9							

а. Порівняння з нормальним розподілом.

б. Оцінюється за даними.

Таблиця 2

Встановлення типу розподілу даних за допомогою непараметричного критерію Колмогорова-Смірнова (методика «Батьків оцінюють діти»)

І.А. Фурманова, А.А. Аладьїна, група батьків)

Одновибірковий критерій Колмогорова-Смірнова

	gipe rpr.f	gip opr. f	potu r.f	igno r.f	max .ob. f	min .ob. f	max. zapr. f	min. zapr. .f	max .san. f	min. san. f	
N	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	
Нормальні параметри ^a b	Середнє	4,77	4,13	1,90	2,81	2,59	2,95	3,22	3,04	1,95	2,27
	Стд. відхилення	27	64	91	82	09	45	73	55	45	27
Різниці екстремумі в	Модуль	2,20	2,64	1,06	1,59	1,46	1,04	1,34	1,67	1,46	1,69
	Позитивні	242	207	499	273	902	550	277	552	311	542
	Негативні	,120	,212	,239	,151	,202	,296	,218	,196	,260	,228
Статистика Z Колмогорова-Смірнова	,092	,212	,239	,151	,202	,274	,138	,188	,260	,228	
Асимпт. знч. (двостороння)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	,120	,118	,170	,142	,162	,296	,218	,196	,212	,136	
	,565	,994	1,12	,707	,946	1,38	1,02	,922	1,22	1,07	
			0			8	0		1	0	
	,907	,277	,163	,699	,332	,052	,249	,364	,101	,202	

а. Порівняння з нормальним розподілом .

б. Оцінюється за даними.

Встановлення типу розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова (методика «Аналіз сімейної тривоги» Е.Г. Ейдемільера, В. Юстіцкіса)

Одновибірковий критерій Колмогорова-Смірнова

		Sim.vi na	Sim.tri v	Sim.nap r	Zag.tri v
N		45	45	45	45
Нормальні параметри ^{a,b}	Середнє	22,125 0	5,2500	4,9250	5,6750
	Стд. відхилення	5,1400 3	1,8081 0	1,68534	1,4743 5
Різниці екстремумів	Модуль	,087	,158	,213	,149
	Позитивні	,085	,118	,137	,126
	Негативні	-,087	-,158	-,213	-,149
Статистика Z Колмогорова-Смірнова		,550	1,002	1,348	,939
Асимпт. знч. (двостороння)		,922	,268	,053	,341

а. Порівняння з нормальним розподілом .

б. Оцінюється за даними.

Таблиця 4

Встановлення типу розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова (методика «Схильність до залежної поведінки» В.Д. Менделевича)

Одновыборочный критерий Колмогорова-Смирнова

		shilnis t
N		45
Нормальные параметры ^{a,b}	Среднее	18,272
	Стд. отклонение	7 5,8406
Разности экстремумов	Модуль	,147
	Положительны е	,131
	Отрицательны е	-,147
Статистика Z Колмогорова-Смирнова		,691
Асимпт. знч. (двухсторонняя)		,725

a. Сравнение с нормальным распределением.

b. Оценивается по данным.

Кореляційні зв'язки між показником схильності до алкогольної залежності підлітків та типом материнського виховання

		Shilnist
giperpr.m	Кореляція Пірсона	,116
	Знч.(2-сторон)	,540
	N	45
gipopr.m	Кореляція Пірсона	-,008
	Знч.(2-сторон)	,966
	N	45
potur.m	Кореляція Пірсона	,376*
	Знч.(2-сторон)	,041
	N	45
ignor.m	Корреляция Пирсона	-,027
	Знч.(2-сторон)	,887
	N	45
max.ob.m	Кореляція Пірсона	,378*
	Знч.(2-сторон)	,038
	N	45
min.ob.m	Кореляція Пірсона	-,045
	Знч.(2-сторон)	,812
	N	45
max.zapr.m	Кореляція Пірсона	,364*

	Знч.(2-сторон)	,050
	N	45
min.zapr.m	Кореляція Пірсона	-,252
	Знч.(2-сторон)	,179
	N	45
max.san.m	Кореляція Пірсона	,336
	Знч.(2-сторон)	,070
	N	45
min.san.m	Кореляція Пірсона	,167
	Знч.(2-сторон)	,378
	N	45

Кореляційні зв'язки між показником схильності до алкогольної залежності підлітків та типом батьківського виховання

		Shilnist
giperpr.f	Кореляція Пірсона	,103
	Знч.(2-сторон)	,647
	N	36
gipopr.f	Кореляція Пірсона	,395*
	Знч.(2-сторон)	,013
	N	36
potur.f	Кореляція Пірсона	-,161
	Знч.(2-сторон)	,476
	N	36
ignor.f	Кореляція Пірсона	,403**
	Знч.(2-сторон)	,010
	N	36
max.ob.f	Кореляція Пірсона	,362
	Знч.(2-сторон)	,098
	N	36
min.ob.f	Кореляція Пірсона	,382
	Знч.(2-сторон)	,080
	N	36
max.zapr.f	Кореляція Пірсона	,499**
	Знч.(2-сторон)	,003
	N	36
min.zapr.f	Кореляція Пірсона	,408

	Знч.(2-сторон)	,059
	N	36
max.san.f	Кореляція Пірсона	,398*
	Знч.(2-сторон)	,011
	N	36
min.san.f	Кореляція Пірсона	-,179
	Знч.(2-сторон)	,425
	N	36

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між показником схильності до алкогольної залежності підлітків та сімейною тривогою

		Sim.vina	Sim.tri v	Sim.nap r	Zag.triv
Shilnist	Кореляція Пірсона	,376*	,364*	,378*	,364*
	Знч.(2-сторон)	,041	,050	,038	,050
	N	45	45	45	45

Результати регресійного аналізу

Зведення для моделі				
Модель	R	R-квадрат	Скорегований R-квадрат	Стандартна помилка оцінки
1	,637 ^a	,405	,397	17,36407
2	,675 ^b	,456	,441	16,71748
3	,704 ^c	,495	,474	16,22102
a. Предиктори: (константа), ignor.f				
b. Предиктори: (константа), ignor.f, max.san.f				
c. Предиктори: (константа), ignor.f, max.san.f, sim.napr				

ANOVA ^a						
Модель		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Значення
1	Регресія	15202,292	1	15202,292	50,420	,000 ^b
	Остаток	22311,813	74	301,511		
	Всього	37514,105	75			
2	Регресія	17112,504	2	8556,252	30,616	,000 ^c
	Залишок	20401,601	73	279,474		
	Всього	37514,105	75			
3	Регресія	18569,355	3	6189,785	23,524	,000 ^d
	Залишок	18944,750	72	263,122		
	Всього	37514,105	75			
a. Залежна змінна: shilnist						
b. Предиктори: (константа), ignor.f						
c. Предиктори: (константа), ignor.f, max.san.f						
d. Предиктори: (константа), ignor.f, max.san.f, sim.napr						

Коефіцієнти ^а						
Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Значення
		B	Стандартна помилка	Бета		
1	(Константа)	17,096	8,006		2,135	,036
	ignor.f	3,128	,440	,637	7,101	,000
2	(Константа)	7,832	8,484		,923	,359
	ignor.f	2,821	,440	,574	6,411	,000
	max.san.f	,920	,352	,234	2,614	,011
3	(Константа)	30,057	12,529		2,399	,019
	ignor.f	2,281	,485	,464	4,706	,000
	max.san.f	,871	,342	,222	2,549	,013
	sim.napr	,522	,222	-,228	- 2,353	,021

а. Залежна змінна : shilnist